

180 éves a Szózat

A kötet kiadását támogatta
a Magyar Tudományos Akadémia

Szózat

Egy kézirat története

Kossuth Kiadó

MTA Könyvtár és Információs Központ

S Z Ó Z A T.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar ;
Bölcsőd az 's majdan sírod is,
Melly ápol 's eltakar.

A' nagy világon e' kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors' keze,
Itt élned, halnod kell.

Ez a' föld, mellyen annyiszor
Apáid' vére folyt;
Ez, mellyhez minden szent nevet
Egy ezred év csatolt.

Itt küzdtenek honért a' hős
Árpádnak hadai,
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
'S elhulltanak legjobbjaink
A' hosszú harcz alatt.

És annyi balszerencse közt,
Olly sok vizzály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e' hazán.

'S népek' hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezred évi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
'S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a' honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő,
És olly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, melly után
Buzgó imádság epedez
Száz ezrek' ajakán.

Vagy jőni fog, ha jőni kell,
A' nagyszerű halál,
Hol a' temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

'S a' sirt, hol nemzet sályed el,
Népek veszik körül,
'S az ember' millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar,
Ez éltetőd 's ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A' nagy világon e' kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors' keze,
Itt élned, halnod kell.

VÖRÖSMARTY.

Hazánk ^{rendületlenül} ~~mindig~~
 Leánykora oh magyar ^{csigolya} ~~magyar~~ sírját
 A Bölcső az ^{magyar} ~~szülő~~ helyen
 mely ájól ^{nagy} ~~életem~~.
 Ezen ^{nagy} ~~hűl~~ a világon ^é ~~é~~ kívül
 Minden jámadra hely:
 Ottjón vagy verjén ^(vöröskere)
 is elnevelkedni kell.

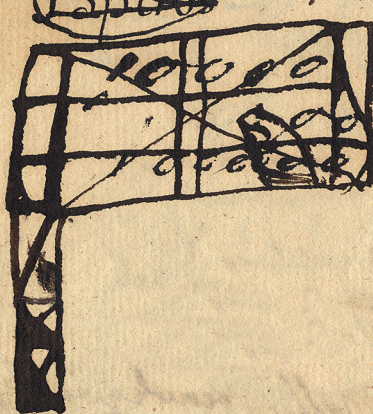
Ez a föld, melyen ^{magyar} ~~magyar~~ ^{angol} ~~angol~~
 Apád vére folya,
 Ez, melyhez minden fűvet
 Egy ~~szőlő~~ ^{szőlő} ~~szőlő~~ csuvala.

Az küldöncök honát az őz
 Ugyekint ~~szőlő~~ ^{szőlő} ~~szőlő~~
 az éke öfű rabigán.
 Az Lörincz ~~szőlő~~ ^{szőlő} ~~szőlő~~.
 A szőlő ^{szőlő} ~~szőlő~~ ^{szőlő} ~~szőlő~~
 az elhullatnak, kinyertek
 A kőfű ^{szőlő} ~~szőlő~~ ^{szőlő} ~~szőlő~~.

És annyi balforence köte
 Oly sok vírály után
~~Mytogyon~~ ~~Kapogor~~ bár, de töme nem
~~Sok~~ nemzei és a karán
 I nipel' karaja, nagy
~~Itt meg~~ ~~afon~~ világ
 Jó szászok felkint
 Egy erdő évi fenvedés
~~Nem~~ ~~indemel~~ ~~halál~~
~~hár~~ ~~hár~~ ~~nagy~~ ~~halál~~
~~Meg~~ ~~ja~~ ~~el~~ ~~hár~~ ~~meg~~ ~~jön~~ ~~hár~~
 Egy jól ~~időnk~~ ~~is~~
 Itt nem lehet, hogy ~~annyi~~ ~~sín~~
 hiába onna ~~öntő~~ ~~hiába~~ ~~ver~~
 13 ~~hár~~ ~~hár~~ ~~annyi~~ ~~hár~~ ~~hár~~
~~hár~~ ~~annyi~~ ~~hár~~ ~~hár~~
~~hár~~ ~~annyi~~ ~~hár~~ ~~hár~~
~~hiába~~ ~~oh~~ ~~oh~~
~~hár~~ ~~annyi~~ ~~hár~~
~~hiába~~ ~~hár~~ ~~hár~~ ~~hár~~
 És ~~oh~~ ~~hár~~ ~~hár~~ ~~hár~~
 Itt nem lehet, hogy ~~hár~~ ~~hár~~ ~~hár~~
 És ~~oh~~ ~~hár~~ ~~hár~~ ~~hár~~

[illegible]

~~Simi Simi Simi Simi Simi Simi Simi Simi Simi Simi~~

Ki les, ki úgy szegény,
Mint én most segedet,
Ha ~~visszatér~~ ^{veszél} ~~az országban~~ ^{az országban}
Vagy jobba elmenet
Hagy jobba elmenet
Balsorom elmenet.

Ki les, ki úgy örüljön
Oh Szépem Sziom, melyet

Mint e' hűvös, melyet ~~az országban~~ ^{az országban}
Forrón vöröskabát?

~~Vannak is drága leletek~~
~~De ha jó, menni kell~~
~~Kiadnak a menni kell~~

~~It' megkorula~~ ~~Te hű jó, elmenet~~
~~Kora a hű jó, megkorula~~ ~~harának~~
~~Szépén indene.~~

Te hű jó, menni kell
It' megkorula harának
Száraz. Szégyen fel

A Szózat első kéziratának hasonmása

Egy képzőművész

He just took my medicine when
I had no more and he has been
at home ever but

A Szózat kéziratának története

Vörösmarty Mihály 1835-ben vetette papírra a Szózat első két versszakát, a teljes költemény pedig 1837 elején látott napvilágot a Bajza József szerkesztésében megjelenő irodalmi almanachban, az *Aurorában*¹. Az eredeti kézirat három, mindkét oldalán tollal teleírt lapja fennmaradt, és bepillantást enged Vörösmarty alkotómunkájába, követni tudjuk a bővítéseket, kihúzásokat, javításokat. Az autográfot a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye őrzi.²

A kézirat sorsa több ponton homályos. Vörösmarty számos kéziratával együtt a Szózaté is egyik legközelebbi barátjához, Zádor (Stettner) György (1799–1866) íróhoz, ügyvédhez, az MTA tagjához került. Zádor fölismerete a kéziratok irodalomtörténeti és anyagi értékét is, ezért gyűjtötte az írók, költők kézirateit, levelezését. Nem tisztázott, hogy Zádor magától Vörösmartytól, vagy annak halála után özvegyétől kapta-e őket, jöllehet Toldy Ferenc egyértelműen fogalmaz: „Az én valóban szeretett Zádorom a 7fejű sárkányhoz hasonlít, ki rablott kincseket őríz. Vörösmartyt, s halála után Vörösmartynét, minden írásai s levelezéseiből kifosztotta, (...) és nem fogja többé látni ember. Ládákba beszegezve állanak pitvarában, mióta Bécsben van – ha igaz?”³ Zádor valóban erősen ragaszkodott a kéziratokhoz, Toldy Ferenc azért is fogalmazott csípősen, mert „mikor a (...) Vörösmartynánakat használatra kikerterm, megtagadta...”⁴ Ugyanez ismétlődött meg Gyulai Pállal is, aki 1863–64-ben tizenkét kötetben kiadta Vörösmarty műveit, 1865-ben pedig az életrajzát jelentette meg: Zádor

neki sem adta át a Vörösmarty-kéziratokat és -leveleket.⁵ Brisits Frigyes szerint Zádor, aki 1853 után a legfőbb semmítő törvényszék tanácsosaként Bécsben élt, politikai óvatosságból, hivatalból kötelező lojalitásból tagadta meg Toldy kérését.⁶ Gyulai esetében pedig – feltehetőleg – Vörösmarty „személyiségi jogait” és az akkor formálódó Vörösmarty-kultusz eszményített képét kívánta óvni.⁷ Zádor halála után kéziratgyűjteményét fia, Zádor Gyula (1835–92), a nagyváradi törvényszék elnöke örökölte, az ő halála után pedig a Nagyváradai Premontrei Főgimnáziumba került. Ezért látható a Szózat kéziratán, a 47. és a 48. lap mindkét oldalán lila tintás pecséten: „Nagyváradai premontrei főgymnásium tulajdona”. Arra vonatkozólag, hogy a kéziratok hogyan, mikor és miért kerültek a főgimnáziumba, feltevésekre, szóbeszédre vagyunk utalva, csak az időpontot sikerült pontosan kideríteni. A Borovszky-féle Magyarország vármegyéi Bihar vármegyéjét és Nagyváradot bemutató kötetében ez olvasható a főgimnázium könyvtáráról: „A könyvtár különös érdekessége az 1894-ben néhai Zádor Gyula kir. ítélőtáblai elnök örökösei által ajándékozott kéziratgyűjtemény, mely a jelen század első felében élt írók és költők levelezését és kézirateit (legtöbb Vörösmarty Mihályé) tartalmazza.”⁸ Meglepő módon a főgimnázium évkönyvei viszont egy szóval sem említik Vörösmarty kézirateit, noha évente tételesen felsorolják, hogy ki, hány és milyen kötettel gazdagította a könyvtárat. Cséplő Péter, a főgimnázium tudós szerzetestanára és történetének krónikása is hallgat munkájában a Vörösmarty-kéz-

¹ *Aurora. Hazai Almanach.* 1837, 375–377. Az *Aurora* kötetei a címlapon fölűtötetett év előtti decemberben jelentek meg, tehát a Szózat 1836-ban már készen volt.

² Raktári jelzete: K 721/I.

³ Brisits Frigyes: *Toldy Ferencről Gyulai Pálra. (Adalékok egy irodalomtörténeti korszakhoz).* Irodalomtörténet, 1958, 3–4. (46. évf.), 383–384.

⁴ Brisits Frigyes i. m. 384.

⁵ Taxner-Tóth Ernő: *A fiatal Vörösmarty barátainak levelezéséből.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1987, 25.

⁶ Brisits Frigyes i. m. 385.

⁷ Taxner-Tóth Ernő i. m. 25–26.

⁸ Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad.* 1901, 387.

iratgyűjteményről, de az is lehetséges, hogy a szintén 1894-ben megjelent műve már az ajándékozás előtt napvilágot látott.⁹ Borovszky adatát azonban megbízhatónak kell tartanunk, mert a szóban forgó kötet Bihar vármegyei helyi munkatársak írták, köztük Cséplő Péter. A kiderített évszám Vörösmarty Bélának (1844–1904), Vörösmarty fiának a kéziratok sorsában játszott szerepét is új megvilágításba helyezi.

F. Csanak Dóra, a Vörösmarty-hagyaték feldolgozója Zádor György leszármazottaitól úgy értesült, hogy Vörösmarty Béla 1900-ban, apja születésének 100. évfordulóján elkérte a kéziratokat Zádor György unokájától, Zádor Bélától, de nem neki adta vissza őket, hanem egykori alma materének, a nagyvárad premontrei gimnáziumnak ajándékozta. Ott annak rendje-módja szerint állományba vették, lepecsételték őket, de Vörösmarty Béla meggondolta magát, visszakérte a kéziratokat, és testvérére, Széll Kálmánné Vörösmarty Ilonára bízta őket.¹⁰

F. Csanak Dóra érezte, hogy itt valami sántít, fenntartással kezelte ezt a családi szájhagyományt. Egyrészt mert úriember nem kéri vissza azt, amit egyszer ajándékba adott, másrészt felfigyelt rá, hogy Vörösmarty-hagyatékának az MTA KIK Kézirattárában található egyik kéziratán, a *Vörösmarty Mihálytól autobiographiai Töredékeken*¹¹ egy körpecséttel hitelesített bejegyzés található: „Vörösmarty Béla Ő Méltóságának legmélyebb tisztelettel felajánlja 1900. augusztus 16-án A nagyvárad premontrei főgimnázium tanártestülete.” Azt egyelőre nem tudjuk, hogy a tanártestület hogyan jutott erre a döntésre, de a „felajánlás” és a „visszakérés” között igen nagy különbség van, és más fényben tünteti fel Vörösmarty Bélát, aki 1900-ban igazságügyi államtitkár volt, makulátlan tisztességű bíró és úriember hírében állt.¹² A rejtély megfejtése egyelőre várhat magára, mert a premontrei főgimnázium levéltárá-

nak egy értékes hányada elpusztult, másik része pedig a helyi állami levéltári fiókban részben feldolgozatlan, részben hozzáférhetetlen.

Annyiban viszont helytálló a Zádoréktól származó információ, hogy 1900-ban a kéziratok valóban Széll Kálmánné Vörösmarty Ilonához, Rátótra kerültek.¹³ Az ő lánya, Bernrieder Jánosné Széll Ilona a teljes hagyatékot – kéziratokat, könyveket, bútorokat, emléktárgyakat – azzal a feltétellel ajánlotta fel 1923. november 22-én az MTA-nak, hogy önálló szobában állítsák ki őket.¹⁴ Innentől kezdve a kéziratok sorsa jól dokumentálható. Az MTA örömmel fogadta a felajánlást, és a Vörösmarty-szoba megnyitására ünnepélyes keretek között 1927. június 20-án került sor, Brisits Frigyes pedig, aki végig közvetített Vörösmarty leszármazottai és az Akadémia között, rövid úton, mintaszerűen elkészítette a hagyaték jegyzékét.¹⁵ Ebből viszont arra is következtethetünk, hogy esetleg lehetett alapja Zádorék családi hagyományának. A jegyzékben ugyanis megtalálhatók Vörösmarty Mihálynak Zádor Györgyhez írott levelei is, amelyek nyilvánvalóan Zádorék birtokában voltak, ráadásul nincsen rajtuk a premontreiek pecsétje sem. Egyelőre tisztázatlan, hogy ezek hogyan kerültek Bernriederné Széll Ilonához. Lehet, hogy ezeket a leveleket tényleg elkérte Vörösmarty Béla, és utána vagy ő, vagy Vörösmarty más leszármazottja valóban nem adták vissza Zádoréknak? Nem tudjuk, egyelőre csupán találgatásokra kényszerülünk.

A Vörösmarty-gyűjtemény 1927-től 1945-ig fogadta a látogatókat az MTA palotájának Akadémia utcára néző egyik földszinti szobájában. A 2. világháború idején a Vörösmarty-szobát kisebb találat érte, de a kéziratokat már ezt megelőzően biztonságos helyre menekítették. 1945 után a Vörösmarty-szobát nem nyitották meg újra, a kéziratgyűjteményt és a relikviák egy részét azóta az MTA KIK Kézirattára őrzi.

⁹ Cséplő Péter: *A nagyvárad római katolikus főgimnázium története*. Nagyvárad, 1894.

¹⁰ F. Csanak Dóra: *Vörösmarty Mihály – Levelezés*. Csokonai Vitéz Mihály – Levelezés. Ady Endre – Gyűjtemény. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1967, 9.

¹¹ Raktári jelzete: K 721/II. 133.

¹² Vö. *Vörösmarty Béla, a Kúria másodelnöke*. Vasárnapi Ujság, 1901. november 3. (48. évf.), 44. sz. 713.

¹³ Vö. Brisits Frigyes bevezetője. In *Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai R-T. kiadása, [1926], 5.

¹⁴ Bernrieder Jánosné Széll Ilona levele Berzeviczy Albertnek. MTA KIK Kézirattára, RAL 1407/1923.

¹⁵ Brisits Frigyes: *A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke*. Budapest, 1928.

A kézirat leírása

A Szózat három levélből (lapból) áll, lapszámozásuk: 47–48–49. Mindhárom levél mindkét oldalán, tehát összesen hat oldalon találunk szöveget. A három lap jelenleg egybe van ragasztva, de eredetileg két külön egységből állt. A két egység papírjának színe elüt egymástól. A 47–48. lap világosabb, ezt a 40×24 cm-es szürkésfehér papírlapot Vörösmarty kettéhajtotta, és az első három oldalon dolgozta ki a Szózatot, a negyedik oldalra pedig A' *hű lovag* című versének három versszakát jegyezte le. A 49. lap 20×25 cm méretű elsárgult papírlap, ez a Szózat első kézírata, erre jegyezte le Vörösmarty az első két versszakot. Hátoldalán legfölül A' *szegény anya* című, édesanyja emlékére írott verse, ez alatt pedig az *Egy képszober*ra és *Az elszánt* című epigrammák találhatók. Ezen a lapon nincs rajta a premontreiek pecsétje, tehát valószínűleg soha nem is volt náluk.

Az alábbiakban, a Szózat hasonmását kezébe vevő olvasók természetes érdeklődését kielégítendő, szövegűen, a javításokat is feltüntetve, közöljük a kéziratokon látható összes szöveget.¹⁶

Az írásjelekről

álló, normál betű: a végleges változattal megegyező szöveg

dőlt betű: a végleges szövegtől eltérő szövegváltozatokat dőlt betűvel szedtük

< >: ék-zárójelek között, dőlt betűvel az áthúzott, törölt alakokat találjuk

{ }: az áthúzáson belül áthúzott részek

jav. Vörösmarty a szögben valamit átjavított, az új alakot mellé, fölé, elé írta.

... Olvashatatlan szövegrészek

47. rektó (homlokoldal)

Szózat (Ceruzával, idegen kéz írása.)

Hazád <hoz mint szemedhez>

nak rendületlenül

<Tarts híven> oh magyar

Légy híve

<Bölcsőd>

¹⁶ A szövegváltozatok leírásakor és az írásjelek használatában is a kritikai kiadás alábbi kötetét vettük alapul: Vörösmarty Mihály *Összes Művei*. 2. köt. (Sajtó alá rendezte: Horváth Károly) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.

<Az> Bölcsőd az 's <sírod egykor>

majdan sírod is
egykor

Melly ápol 's eltakar.

<Ezen kül> a' nagy világon e' kívül

Nincsen számodra hely:

Áldjon vagy verjen <a'> sors (keze)

Itt élned, halnod kell.

Ez a' föld, mellyen <annyi vér hajdan>

annyszer

Apáid vére folyt,

Ez, mellyhez minden szent nevet

Egy (javítás ebből <Egy év>) ezred év csatolt.

Itt küzdtenek honért az ősz

<Ügeknek századi> (javítás ebből:)

<Ügek' {nek} családai>

Itt törte össze rabigát

Hős Zrínyi 's Hunyady.

A sor előtt áll áthúzva: <'S> Szabadság! itten

hordozák

Véres zászlóidat,

'S elhulltanak, kivesztenek

A' hosszú harcz alatt

47. verzó (hátoldal)

És (javítás ebből: A') annyi balszerencse közt

Olly sok vizsály után

Megfogyva <Elnyomva> <Megfogyva> bár,

de törve nem

él (olvashatatlan szóból javítva) nemzet <él>

a' hazán

S népek hazája, nagy világ!

<S természet, isten és> világ

Hozzátok felkiált:

Egy ezred évi szenvedés

<Nem érdemel halált,>

Kér éltet vagy halált

<Még {jő} eljöhet, még jőni kell>

<Egy jobb időnek is>

Az nem lehet hogy annyi szív

hiába onta <Ontson hiába> vért

<Hogy annyi áldozó>
's keservben <s' Hiába> annyi hű kebel
Szakadt meg <javítás ebből: Szakadjon> a' honért,
<Hiába olly>
<Hogy annyi elme>
<Hiába sorvadt ész, erő>
<És olly szent akarat,>
Az nem lehet hogy ész, erő
És olly szent akarat

48. rektó

Hiába {vesztek volna el} <sorvadoztak el>
sorvadásnak el
lángolának el

Egy átoksúly alatt

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, <száza> melly után
<Zeng> Buzgó imádság epedez
Száz ezrek ajakán.

Vagy jőni <kell és {vagy-ból jav.} jőni fog>
<kell> fölé írva: fog. A sor végéhez hozzáírva:
ha jőni kell,
<Egy> A' nagyszerű halál
<Melly {a' szent} semmi (föle írva) egyház' lapjain>
Melly a' temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.
<Jegyzőre nem talál>
<Mellyet magoknak nemzetek>
<Irnak fel>

<'s> A' sírt, <mellyet> hol (jav. ebből: hová)
nemzet súlyed el,
Népek veszik körül,
'S az ember millióinak
<M> Szemében vérköny ül.

Hazádnak (jav. ebből: Hazádhoz) rendületlenül
<Tarts> Légy híve oh magyar
<Melly> Ez éltetőd 's ha megbukál,
Hantjával ez (utólag a sor fölé írva) <el>takar.

A' nagy világon e' kívül
Nincsen számodra hely:

<Éljen> Áldjon, vagy verjen sors a' sors
Itt élned halnod kell.

48. verzó

Az oldal tetején három áthúzott, olvashatatlan sor.
Tollpróba: Sima, Simai, Papiros.
Oldalt összeadás, három áthúzott számsor.
A 46 versszakból álló A hű lovag első, második és
ötödik versszakának első, áthúzott, sokszor javított
fogalmazványa.

<Ki lesz, ki úgy szeressen,>
<Mint én most tégedet,>
<Ha {vérmegzőn} vészes harcmezőkön>
<vérmegzőn van 'a honn>
{Vér jobbja eltemet,}
{Harcz' jobbja eltemet}
<Balsorsom eltemet>
<Ki lesz, ki úgy örüljön>
<Oh Szépem 's jóm, neked,>
Mint e' szív melly felé most {Ha mélyen föld alatt fog}
Forrón ver kebeled? {Hamvadni kedvesed?}

<És még is drága lélek>
{Te hű 's jó, menni kell}
{Hivednek menni kell}
<Te hű, 's jó / elmegyek>
<A' megszorult hazának>
<Zászlói intenek.>
<Te hű 's jó, menni kell>
<A' megszorult hazának>
<Szózatja zenge fel>

49. rektó

Vörösmarty A túlvilági kép (1835) című versének 17.
és 18. sora áthúzva:
<Nyílj meg te föld, nyílj meg te sír,
Adjátok vissza őt.>
Meg
Ez alatt található a Szózat első két versszakának leg-
réggebbi változata.

Hazádhoz, mint szemedhez,
Tarts híven oh magyar.
Bölcsőd és sírod az neked,
Melly ápol,'s eltakar.

A'nagy világon e' kívül
Nincsen számodra hely
Áldjon (Itt-ből jav.) vagy verjen a' sors:
Itt élned halnod kell.

A Szózat alatt két áthúzott sor, amelyből csak egy-egy szót lehet kibetűzni:
<Szerencse ellenségednek¹⁷ lenni
Szerencse hát még barátodnak>

Ezt követi egy anekdota:

B. lovagolt? – Igen, ő mindig lovagol de csak gyalog.
– Ah hát maga volt a' ló? értem a' ló? értem. <a kegyed>

A lapon egyéb számok, egymás alatti számok, összeadások, tollrajzok, szavak: Imolya, foly-jon, Áld-jon magas szava-zat.

A lap bal oldali szélén, függőlegesen a következő, részben áthúzott szöveg: „Magda (Statisztikus) <Méhes> tagokká választassanak.”

Magda Pál (1770–1841) a statisztikai földrajz tudományának hazai meghonosítója, de a nyelvészeti vitákhoz is hozzászólt. A *mezei gazdaság philosophiájának szabásai szerént okoskodó, és munkálkodó gazda* című könyve Széchenyi István *Hitel* című munkája mellett a korszak legkiválóbb agrártudományi és gazdaságpolitikai szakkönyve volt. 1834. november 7-én választották akadémiai levelező taggá.

Méhes Sámuel (1785–1852), a kolozsvári református kollégium tanára, nyomda- és laptulajdonos, író, szerkesztő. 1831-től 1848-ig szerkesztette és adta ki az *Erdélyi Híradó* és a *Nemzeti Társalkodó* nevű lapokat. Kolozsvár küldötte az erdélyi, majd 1848-ban a pesti országgyűlésen.

Méhes neve át van húzva, valószínűleg azért, mert őt ekkor nem, csak két év múlva, 1836. szeptember 10-én sikerült megválasztani az MTA levelező tagjává.

¹⁷ A kritikai kiadás olvasata szerint: <Szerencse (Mentségednek lenni...)>

49. verző

A szegény anyja (Ceruzával, idegen kéz írása.)

Kínnal szült fiaikat <inség közt tengve neveltél>
keserű inségre neveltél

'S nem lehetett <nagy> örömed
<nagyra növéseiken> korra jutásaiakon
<Élelmet keresők sírodra hagyának el>
A' szükség őket távol <kiragadta> ragadozta öledből,
'S végső napjaidon nem vala senki veled
Nem vigaszthatnák agg kori napjaidat
És sírodba leszállottál idegen kezek által,
Annyi szülőttid közt megsiratatlan anyja (anyát-ból javítva)
Oh végetlennek kell lenni az üdvnek egekben,
Hogy (Melly-ből javítva) kielégítsen földi (annyi-ból javítva) keserveidért!

Egy képszoborra (Ceruzával, idegen kéz írása.)

Nem <kőből> faragott o lány, kőből a művész keze téged
Kőre magad váltál (magad-ból javítva)
<a' kora búcsu miatt>
a' kora búcsu miatt
<Innen az elfojtott fájdalmak és édes ajakban>
<Innen a' szende mosoly mennyei>
<'S szende mosolygásod mennyei álmaidon>
Innen az elhangzott panaszok fájdalmi vegyülnek
Szende mosolygásod kőhideg ajkaidon.
Egi mosolygással kohideg ajkaidon.

Az <Egy-ből javítva> elszánt
Az élet másnak munka <és dolog> 's hivatal.
Nekem mulatság. Úgy tekintem azt,
Mint kártyajátszást vagy vadászatot,
<Melly> Hol ember a' vad, <csak> és sors a' vadász
<Örvendem látni oszült vál>
Mulat egy időre, de abban hagyhatom,
Mihelyt úgy tetszik, senki azért
Ne játszék gyermekül velem,
Én halni is tudok, <ha> ki halni tud,
Az ölni sem fél

Szilágyi Márton

A Szózat eszmei előzményei

Az 1837-ben megjelent Szózat nemcsak Vörösmarty egyik legismertebb (s az egyik legjelentősebb hatás-történettel bíró) műve, hanem az újabban kevesebb figyelemre méltatott, retorikus menetű gondolati köl-tészet verstípusát is reprezentálja az életművön belül.

A Szózat státuszát nem rögzíti a jelenleg hatályos alaptörvény – s ezt korábban sem tették az érvényes alkotmányok, hiszen Kölcsey Ferenc *Hymnus*ának nemzeti himnusszá emeléséről is csak 1989-ben (!) született először törvény... Ennek ellenére a vers már a reformkortól kezdve igen sajátos módon a második nemzeti himnusz szerepét is betölti. Sőt ismertsége egy ideig a *Hymnust* is megelőzte.¹ Ne feledjük, Bartay Endre, a Nemzeti Színház igazgatója először a Szózat megzenésítésére írt ki pályázatot 1843-ban (erre készült el Egressy Béni-nek az a dallama, amelyet mind a mai napig éneklünk), s csak e sikeres akció következtében döntött arról, hogy egy év múlva kitűzi a pályadíjat Kölcsey *Hymnus*ának megzenésítésére is. A zene, még ha ez egy igen nehezen énekelhető, bonyolult ritmizálású verbunkos-dallam is, nagyban hozzájárult a vers további terjedéséhez, bár a dolog természeténél fogva a Szózat eléneklése soha nem terjed ki a vers egészére, hanem csak az első versszakra.

A Szózat sajátosságához tartozik, hogy nem egy olyan szövegről van szó, amely a dallammal párhuzamosan született, s így vált közösségi használatúvá (mint ez a nemzeti himnuszok egy részénél megtörtént, gondoljunk csak a francia vagy a lengyel himnuszra), hanem egy önértékénél fogva is fontos vers vált a későbbi megzenésítés tárgyává. Érdekes tehát külön is figyelmet szentelni a szövegben rejlő belső értékeknek. Mert bármennyire retorikus felépítésű

műről van is szó, ez nem csupán kifejtő kijelentések halmaza, amelyet egyszerűen prózára is áttehetünk, hanem egy tudatosan felépített, átgondolt szerkezetű költemény, amely nem véletlenül ért el nagy és tartós hatást a magyar irodalmi hagyományban.

Mit is jelent ez esetben a retorikusság? Szörényi László tanulmánya hangsúlyozza, hogy noha a többjelentésű cím értelme közelebb áll a vox-hoz, mint az oratio-hoz, mégis egy, a klasszikus retorikák szabályai szerint szerkesztett költői beszédről van szó, amely egy vagylagos választás lehetőségét kínálja fel. Úgy, ahogyan ezt Vergilius *Aeneis*ének első énekében láthatjuk, amikor a főhős a katonáinak arról beszél, hogyan találhatnak új hazát. Vagyis a vers nem az élet és a pusztulás egymásra következő fázisait akarja felmutatni, hanem éppen ez előző elérése érdekében vilantja föl a másodikat nemkívánatos lehetőségként: a Szózat ilyenformán nem a nemzethalál bekövetkeztének vizionárius megjelenítéseként értelmezendő.²

Korompay Bertalan kiváló s az érdeménél kevesebbet emlegetett tanulmánya alapján jól látszik, hogy a Szózat nyelvileg milyen erősen nyúlik vissza Széchenyi István harmincas évekbeli műveihez. Voltaképpen Széchenyi írásai jelentik azt a politikai kontextust, amelyhez a vers viszonyul, s amelyet voltaképpen a szöveg nem is igen rejt el: a frazeológia ismerőségét és felismerhető eredetét a Szózat inkább felhasználni kívánja, mintsem elleplezni.³

² Szörényi László: Az elszánt: Százötven éve jelent meg a Szózat. In uő: „Multaddal valamit kezdeni”: Tanulmányok. Budapest, Magvető, 1989 (JAK füzetek 45.), 85–93. Részben ennek megállapításaira épül egy későbbi, eredetileg inkább népszerűsítő, összefoglaló tanulmánya is: A szabadelvű Vörösmarty. In uő: „Álmaim is voltak, voltak...”: Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról. Budapest, Akadémiai, 2004, 16–24.

³ Korompay Bertalan: A Szózat eszmevilágához. Irodalomtörténet, 1958, 3–4. sz. 436–444. Korompay tanulmányának tanulságai természetesen a kritikai kiadásba is beépültek, de az eredmények átvétele és beépítése során a dolgozat kifejtésének lendülete és gondolati izgalma szinte teljesen elveszett.

¹ A vers részletes filológiai feltárása: Vörösmarty Mihály, Kisebb költemények II. (1827–1839), s. a. r. Horváth Károly, Akadémiai, Budapest, 1960 (*Vörösmarty Mihály Összes Művei* 2.) [a továbbiakban: VMÖM 2.], 614–657.

Korompay persze még számos egyéb idézetet is hoz, amelyek azt bizonyítják, hogy maga Széchenyi is erősen kapcsolódott bizonyos korábbi és egykorú szépirodalmi művek szóhasználati hagyományához. S Széchenyinek számos művében találhatni persze olyan szófordulatokat, amelyek elvezetnek a *Szózat*ig, azaz a hatás nem egyszerűen és lineárisan képzelendő el.⁴ Mindazonáltal a *Stadium* olyasféle sűrűsödési pontnak látszik, amely valóban a *Szózat* legfontosabb előképének tekinthető. Ennek persze a datálás szempontjából is van jelentősége: a betiltott s csak 1834-ben terjedni kezdődő *Stadium*⁵ hatásával számolva – s egyéb érveket is figyelembe véve (hiszen pl. a Vörösmarty-kéziraton vannak más, alkalmi feljegyzések, illetve a vers első megjelenésének az időpontja sem ismeretlen) – a kritikai kiadás 1836-osnak tartja a vers keletkezését, ami persze nem zárja ki azt, hogy a szerző már jóval korábban elkezdett a művel foglalkozni.⁶ A *Stadium*mal kapcsolatos szövegpárhuzamokra érdemes néhány példát hozni. Az „olly sok viszály után” sor egyik párhuzama ezek szerint a következő lenne: „S ím, ezen összeköttetés megint annak oka, hogy Hunnia annyi viszontagság közt, ti. csekély száma, mostoha s tengerpart nélküli helyzete sat, szóval a természet- és sorsnak annyi mostohasági közt mégis él, s egy szebb jövődőnek s erősb életnek teli bimbóját hordja keblében.”⁷ Az „Az nem lehet, hogy annyi szív” frázis párhuzamául a következő részlet kínálkozik: „Nem akarom soha hinni, hogy a hazánkat ébresztő közelebbi kettős szomorú lecke minden haszon nélkül süllyedt volna el az idők tengerébe, s hogy annyi kint, epedést hiába küldött volna a népek legfőbb ura az emberiségre; mert ha az úgy lenne, akkor valóban irigyleni kellene a sírba dülteket, hogy annyi gyávaságnak ők többé nem leendnek tanúi – de ez lehetetlen! S tudom, sok felébrede s igen megijede!

– ennek haszna nem maradhat el...”⁸ Az „átoksúly” kifejezés előképe: „S ha valóban *készakarva* fogta volna el kilencszázadiglan Ön hazájában a jótevő napot egy rész a másiktól, és *szántsándékkal* hagyott volna sorvadni hazafi az örök árnyék homályában: ó, akkor feloldhatlan átok nyomná Hunniát, melyet egy Isten sem oldhatna többé fel.”⁹ Majd később, ugyanebben a képzetkörben maradva: „Ó, ébredjetek fel! Int az igazi halhatatlanság hajnala; ébredjetek fel, mert másképp elmúlhatlanul rátok boruland előbb-utóbb a legirgalmatlanabb égi bosszú.”¹⁰ A „jobb kor” szintagma párhuzama lehet a következő részlet: „Istenem, valóban nincs annak szíve, nem lehet egész ember s annál kevésbé hazafi, kinek vére nem buzog, midőn a mappát veszi kezébe s át-gondolja, hogy nem csalfa s kegyetlenül kecsegtető képzeleti báb, de valóság, hogy csak tőlünk függ vízcsatornák, gőzhajók által édenné bájolni a most oly nagy részben sivatag honunkat; csak mitőlünk viruló kerteket, szorgos gyárokat, szabad embereket állítani oda, hol ma róka s farkas lappang, szomorú jószág teng és szolganép henyél – ki életet látott, s tudja mit tehet nemzeti erő, annak szíve, tudom, erősen dobog – és valóban üdvözljük a szerencsésb jövődőben élőket, mert Hunnia szebb sorsra méltó, s arra, ha nem leszünk is többé már, egykor minden bizonynyal fel is emelendi a későbbi magyar.”¹¹

Mindazonáltal a *Szózat* nem olyanformán pastiche, mint ahogy Arany János 1860-as Széchenyi-ódája¹² – hiszen ez utóbbi úgy is felfogható, mint egy igazi bravúrdarab: jellemző és fölismerhető Széchenyi-idézetekből összeállított, szigorú szerkesztéssel prezentált pindaroszi óda.¹³ A *Szózat* ugyanis a *Stadium*-ból való építkezésén túl, határozott módon el is tér a mintául tekinthető, bár nem kizárólagos forrásnak minősíthető értekezéstől. Korompay Bertalan

⁴ Korompay tanulmányán kívül lásd még Sándor István: A százéves *Szózat*. *Magyar Szemle*, 1936. május, 37–44.

⁵ Viszota Gyula: A *Stadium* megjelenésének és eltiltásának története. *Budapesti Szemle*, 1905, 122. kötet, 1–31.

⁶ VMÖM 2. 615–616.

⁷ Széchenyi *Stadium* című művét egy újabb népszerű kiadás szövege alapján idézem az olvashatóság kedvéért: Széchenyi István *válogatott művei* I. (1799–1840), válogatás, szöveggondozás és jegyzetek Gergely András – Spira György – Sashegyi Oszkár, Spira György (szerk.), Budapest, 1991, Szépirodalmi (Magyar Remekírók), [a továbbiakban: *Stadium*], 521.

⁸ *Stadium* 422.

⁹ *Stadium* 496.

¹⁰ *Stadium* 497.

¹¹ *Stadium* 595.

¹² Erre lásd Tolnai Vilmos: Adatok Széchenyi és Arany viszonyához. *Egyetemes Philológiai Közöny*, 1931, 29–33. Valamint: Barta János, Arany János Széchenyi-ódája, *Irodalomtörténet*, 66 (1984), 1. szám, 24–41.

¹³ Lásd Szörényi László, *Epika és líra Arany életművében*. In uő: „Multaddal valamit kezdeni”: *Tanulmányok*. Budapest, 1989, Magvető (JAK füzetek 45), 164–207. Különösen: 198–199.

a következőképpen összegezte vizsgálódása eredményeit: „Megállapítható ezek szerint, hogy a *Szózat*ot Széchenyi egyéb művei (pl. a *Világ*) mellett főként a *Stádium*, annak is különösen az előszava inspirálta. Miután a költő tolla megakadt a második versszaknál (1835-ben), valószínűnek látszik, hogy a téma újrafelvételéhez, vagyis a költemény folytatásához és befejezéséhez, a *Stádium* olvasása adhatta meg az akkori történeti helyzetben a lökést, az ihletet. Széchenynek ez a műve megírása után két évig hányódva Lipcsében jelent meg 1833 végén, de nyomban elkobozták és csak lassan vált ismertté Magyarországon, hogy azután annál nagyobb hatást váltson ki. Így bizonyító adatok nélkül is feltehető, hogy akkor forgott Vörösmarty kezében, amikor *Szózat*át véglegesen megírta: 1836-ban. Széchenyi egy-két megragadó mondata, hasonlata, ekkor – úgy képzeljük –, újra mozgásba hozta a költő alkotókedvét. Talán a 6. és 8. versszakokból kiszemelhető Széchenyi-idézetek »leheltek (Gyulai szavával) ihletet beléje«? Csak sejteni lehet. Mindenesetre meggondolkoztató, hogy ezek a több szóra kiterjedő szövegegyezések éppen a gondolatmenet sarkpontjaira kerültek, ahonnan a vers, sikeres intonálás után, szinte magától folyik, szökik előre.”¹⁴

Ezzel egyet is érthetünk, ám nem feledkezhetünk el arról sem, amire Korompay már nem tér ki. A szembetűnő különbség a *Stádium* és a *Szózat* között éppen a „nagyszerű halál” és „a sírt, hol nemzet sülyyed el” előképénél látszik igazán. Ez a két szintagma is számos ponton támaszkodhat Széchenyi szövegeire,¹⁵ de érzékelhető, hogy az ironikusan használt képek Széchenyinél a „magasztos” jelentésárnyalatát hordozzák, s fordítják át keserű iróniába, míg Vörösmartynál nem, hiszen ott – ahogyan ezt a szakirodalom már meggyőzően bizonyította – csupán a „nagyszabású” jelentésben állnak.¹⁶ Így nem csoda, hogy Széchenyi ezt az eltérést a lehető legegyszerűbben korrigálta: a „magasztos” értelmében fogta fel a vers adott részét, s ezzel sikerült elérnie, hogy pontosan

azt találja meg a versben, ami éppen az ő műveinek előképszeréből következett volna. Ezért reagálhattott Széchenyi a vers megjelenése után nem sokkal egyik könyvében (*Néhány szó a' lóverseny körül*) úgy a *Szózatra*, hogy a nemzet halálát mégiscsak a fenséges és méltóságteljes pusztulás képével azonosította: „s vessük mélyen szívünkbe Vörösmarty' 'Szózat'-át, e' gyönyörű lélek-szüleményt; és bucsút adván irigységnek, hiúság sugta, saját vérünkben nyerendő diadalom utáni esengésnek, tüsténti visszavonulás- és egymás iránti bizalmatlanságnak, ha külön terveinket 's cselekvésünk' okait felfogni nincs alkalmunk, ne tagadjuk végre magunkul meg azon eddig soha nem ismert édeni kéj-érzést, egy lelkü egy testü csatládságba, egy cél 's egy vég után törekvő nemzet-ségbe forrnunk egybe, ' mert így tőlünk tán távul marad még az enyészeti óra, 's ha egykor annak is ütnie kell, ne legyen nemzetünk' vége féreg-ette 's maga magát emésztette rothadás, de végső pillanatunkig férfiasan viván meg minden elemekkel nagyszerűn 's becsülettel sülyedjünk ismét vissza eredetünk' titkos homályiba!”¹⁷ Többek között éppen ez az adat bizonyíthatja azt, hogy a „nagyszerű” szó ez idő tájt éppen egy jelentésmódosuláson ment át, s ilyenformán nem csodálható, hogy kétértelműsége az eltérő értelmezésekben is megmutatkozott. Tehát az a gyakran idézett eset, hogy Vörösmarty 1849 után a vers egyik kiadásából maga húzta ki az ezt tartalmazó versszakot, mert ő nem volt hajlandó beteljesedett próféciaaként értelmezni a szöveget,¹⁸ azaz ragaszkodott a „nagyszerű” szó archaikusabb jelentéséhez, egyértelmű feszültségben van a szót magasztosként érteni akaró korabeli, azaz 1840-es, 1850-es évekbeli adatokkal. Vagyis nem egyszerű és tradicionális félreértésről kell itt beszelnünk (szemben azzal, ahogyan Martinkó András rádióbeszélgetéseinek könyvalakban való megjelenésekor maga a cím implikálja a tévedést, félreértést helyreállítani akaró igyekezetet),¹⁹ hanem éppen a jelentésingadozás miatti kétértelműségéről – amely ugyanakkor persze azt is

¹⁴ Korompay Bertalan i. m. 444.

¹⁵ A példaanyagot bővebben lásd Korompay Bertalan i. m. 442–443.

¹⁶ Ezt hangsúlyozta egyébként Martinkó András kommentárja is: Martinkó András: „A nagyszerű halál...” *Kritika*, 1971, 10. sz., 24–26.; vö. még Martinkó András: *Értjük, vagy félreértjük a költő szavát?* RTV – Minerva, Budapest, 1983, 118–124.

¹⁷ Gróf Széchenyi István: *Néhány szó a' lóverseny körül*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1838, 187–188. (A központosítást némileg egyszerűsítettem.)

¹⁸ A történet filológiai alapját lásd VMÖM 2. 624–625.

¹⁹ Martinkó András i. m. (1983)

magában foglalja (s ez fölöttébb érdekes), hogy ezen a ponton Vörösmarty egy tradicionálisabb jelentéspotenciál felhasználására törekedett, s ezzel termékeny és jelentésszerű félreértést okozott.²⁰

A Szózatnak a Széchenyi műveivel való szoros összefüggését már a korszakban is érzékelték, s a Szózat hatástörténetének korai szakaszában is ott van ennek a nyoma – nem meglepő módon ennek egyik leglátványosabb bizonyítéka éppen Kossuth Lajostól idézhető, aki igen jól ismerte Széchenyi műveit, s a politikai nyelv közvagyonná váló (vagy más szóval „folklorisztikus”-nak nevezhető) jellegével is tisztában volt.²¹ Börtönből való szabadulása után 1840. június 9-én mondott köszönetet Pest megye rendjeinek támogatásukért, s ebben a beszédében így fogalmazott: „Ez a szellem az, mely cselekvé egykoron, hogy Róma polgárának minden bántalmak ellen pusztá nevének kívül védre szüksége nem vala; ez a szellem az, amely a szép hajdankorra fölüté a classicitas bélyegét, és ez a szellem az, mely – mint egykor a szívárvány – minálunk is szebb jövődönnek záloga; azon jövődönnek, mely Széchenyink lelke előtt lebegett, midőn szerette mondani: »Magyarország lesz«, azon jövődönnek, melyet koszorús dalnokunk józs [sic!] szemei láttanak, midőn honszeretettel dagadó kebelével éneklé: Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százerek ajakán.”²²

²⁰ Vörösmarty életművében van még látványos példa hasonló, poétikailag kihasznált szemantikai feszültségre: a Csongor és Tünde „tündér”-képzete ugyanis egyszerre tartalmazza a szó eredeti – ’tünékeny, állhatatlan’ – jelentését, valamint a fogalom lehetséges, pozitív transzcendens női lényre utaló képzetkörét. Ennek kapcsán bővebben lásd a dráma újabb értelmezései közül a Tünde démonikuságát is érzékelő interpretációkat: Zentai Mária: „Álmok hármas útján.” In Szegedy-Maszácz Mihály (főszerk.), Szegedy-Maszácz Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története: 1800-tól 1919-ig*. Budapest, 2007, Gondolat, 169–183.; Szilágyi Márton – Vadera Gábor: Az irodalom rendi intézményrendszerétől a polgári intézményekig (kb. 1830-tól kb. 1905-ig). In Gintli Tibor (főszerk.): *Magyar irodalom*. Budapest, 2010, Akadémiai (Akadémiai kézikönyvek), 601–605. A vonatkozó részlet szerzője Szilágyi Márton.

²¹ Erre lásd Dobszay Tamás, A politika „folklorisztikus” természetéről: Nyelvi és politikai megoldások Kossuth és a reformkor közös teljesítményében. In Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás”: Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debreceni Egyetem, 2013, Debrecen, 231–244.

²² Pajkossy Gábor (szerk.): *„Nemzeti újjászületés”: Válogatás Kossuth Lajos írásából és beszédeiből*. Budapest, 2002, Új Mandátum, 21–22.

Az egymás mellé rendelés, amely Kossuthnál persze tudatos retorikai fogás, éppen a Szózatnak az előbbieken nyomon követett kifejezésbeli telítettsége miatt lesz sokatmondó. Ilyenformán ugyanis Kossuth beszéde az egyik első olvasói bizonyítéknak tekinthető arra, hogy Széchenyi frazeológiájának és Vörösmarty versének a szoros kapcsolatát már saját korukban is észlelni lehetett. Ennek a szövegszerűen megragadható kapcsolatnak azonban éppen az kölcsönöz sajátos jelentőséget, hogy Vörösmarty nem egyszerűen Széchenyit visszhangozza a versében, mintegy kötött, versbéli beszédre áttéve az onnan átvett szemléleti elemeket, hanem önálló koncepció keretébe tudja beépíteni a jellegzetes kifejezéseket. S ennek a koncepciónak az egyedisége adhatja a vers értékét és hatásának egyik magyarázatát is.

A vers ugyanis, amely a „haza” szóval kezdődik, a haza megkonstruálásakor nem a nyelvet tekinti elsődlegesnek, pontosabban a „hazá”-hoz való hűség kérdése itt soha nem asszociálódik a nyelvhez való kapcsolattal. S hogy ez mennyire lényegi szemléleti elem, s mennyire nem csak a korszak magyar nyelvű politikai irodalmára jellemző, az jól látszik Deák Ágnesnek az 1840-es évek röpirat-irodalmára vonatkozó fejtegetéseiből, amelyből kitűnik, hogy a korszak német nyelvű és szláv vonatkozású röpirataiban is rendre a nyelvileg konstituált nemzet fogalma kap külön hangsúlyt Magyarország kapcsán.²³ Mintha a vers itt még egy, az 1840-es éveknél korábbi esztétörténeti szakaszhoz tartozna – azaz abba a periódusba, amely elsősorban a más nemzeti jelek és monumentumok (korona, uralkodó, területi egység stb.) révén vélte leírhatónak a hazához tartozó hagyományok fogalmát. Ezek közül a tényezők közül Vörösmarty többnek a jelenlétét avatta versszerző elvvé (a király személyét például a *Hymnusban*, az *V. Ferdinand királyhoz* című versben és a *Fóti dalban*), itt azonban a terület elve dominált, a korábbi századokból ismerős hungarus-tudatra emlékeztető módon. Szörényi Lászlónak az a felismerése, hogy a szöveg egy történelmi utalás keretében („Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai”) még Erdély jelenlétét is

²³ Deák Ágnes: Wesselényi Szózata a korabeli osztrák-német és szláv röpiratirodalom tengerében. In Wesselényi emlékülés: *Debrecen – Hada – Zilah – Zsibó*, szerk. Takács Péter, Kölcsey Társaság, Fehérgyarmat, 1996, 17–38.

képes felvillantani a „haza” versbéli fogalmán belül,²⁴ éppen ezért lesz figyelemre méltó: hiszen ezáltal Vörösmarty jól felismerhetően az 1832–36-os országgyűlés egyik nagy politikai kérdéséhez, az Erdéllyel való unió szükségességéhez kapcsolódik hozzá,²⁵ voltaképp egy történeti érvként ható, de legalább annyira érzelmi mozzanatot villantva fel.²⁶ Noha a nyelv szerepe Vörösmartynál már korábban is lényeges, pontosabban bizonyos aspektusaiban a kérdés jelenléte jól megragadható a költő korábbi verseiben – erre jó példa az egy szlovák költő latin nyelvű, Dugonics-ellenes versére írt alkalmi költeménye 1836-ból.²⁷ Csak éppen a *Szózat*ban ez a mozzanat nem kap szerepet, s annak is van jelentősége, hogy miért nem. Az alkalmi költeményt Vörösmarty 1836-ban – ahogyan ezt a verset és keletkezési körülményeit feljegyző, megőrző Sallay Imre leírásából tudjuk – indulatból, egy pamfletre reagálva s rögtönözve alkotta meg, míg a *Szózat* egy hosszú alkotó folyamat végeredménye, amelyet egyébként a kézirat állapota jól dokumentál. S a nyelvkérdés mellőzése alighanem a *Szózat* egyik legintegratívabb eleme: hiszen a költemény nemcsak hogy nem határozza meg – még negatíve sem – a hazához való tartozás kritériumait, legföljebb a hozzá való hűség morális összetevőit hangsúlyozza, hanem nem is tekinti a hazához való

tartozás feltételének a nyelvi vagy etnikai eredetet. Ebben az értelemben egy patrióta értékrend nagyszabású megkonstruálásaként fogható fel a vers.

S a fogalmazvány tanúsága szerint az integratív szemléletnek más nyoma is megragadható a vers készülési folyamatában. A 43–44. sorok korábbi változatát úgy rekonstruálhatjuk ugyanis, hogy ott először a „Melly a szent egyház lapjain / Jegyzőre nem talál” sor szerepelt. Ezt a költő „semmi egyházra” módosította, majd ezután a margóra került a már a véglegesre emlékeztető változat: „Melly a temetkezés fölött / Egy ország vérben áll”.²⁸ A tendencia jól kitapintható. A „szent egyház” változatot mint katolikus színezetű meghatározást Vörösmarty egy általánosabb, minden egyházat magában foglaló jelzőre cserélte ki – majd ehelyett végül inkább az „ország” terminusa mellett döntött, amely a vers összefüggésében a „haza” szinonimájaként fogható föl. Ugyanabban a paradigmában gondolkozva (tehát egy általánosabb, területi elvű értékrendet hangsúlyozva), mint a haza fogalmának megkonstruálásakor. Ebből a szempontból úgy tűnik, a XVIII. századi hungarus-tudatra emlékeztető pozíciót és haza-koncepciót fogalmaz meg a vers – s ez összefügghet azzal, hogy fordításai és parafrázisai már a vers megjelenése utáni időktől kezdve igen komolyan jelen voltak a Magyar Királyság, illetve a Habsburg-birodalom nem magyar nyelvű népeinél is (korai német és cseh fordításai például jól dokumentálhatóak),²⁹ még ha a különböző magyarországi nemzetiségeknek a *Szózathoz* való viszonyáról, vagy éppen a vers valamiféle közösségi vagy egyéni használatáról egyelőre hiányoznak is az adatok. Mindazonáltal megkockáztatható az a kijelentés, hogy a *Szózat* visszhangra találhatott ott, ahol szintén voltak hagyományai egy ilyen jellegű közösségi tudatnak.

A *Szózat* hosszan tartó nemzetközi és hazai ismertsége aligha független teljesen a versnek ettől a jellegétől: gondoljunk csak arra, hogy a *Szózat* – egy német fordítás közvetítésével – még a finn himnusz szövegét is befolyásolta. Kevés magyar vers tudott elérni ilyen hatást.

²⁴ Szörényi joggal cáfolta, hogy az utalás itt Nándorfehérvárra vonatkoznék: „Annál inkább »szent név« Nagyszeben, ahol Hunyadi megverte 1442-ben Mezet béget, aki fiával együtt el is esett, és a magyar vezér leverte a rabigát tízezer rabszolgának hajtott erdélyről.” Szörényi László i. m. (1989) 90.

²⁵ A problémáról lásd Asztalos Miklós: *Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés*. Budapest, Collegium Transilvanicum, 1928.

²⁶ Erdély kérdése már az 1832–36-os országgyűlés előleges sérelmei között is szerepelt, s Kölcsey Ferenc Szatmár megye követeként éppen azzal hívta fel magára elsőként a figyelmet, hogy ő dolgozta ki azt az üzenettervezetet, amely a visszacsatolást sürgette, s amely végülis latinul az előleges sérelmek 2. és 3. pontja lett. Ebben a dokumentumban szerepel például a következő mondat: „Csak két haza van a' föld' kerekén, melly egymást testvérnek nevezi; 's e' kettő szoros kapcsolatban állott a' Magyar Sz[ent] Koronában századokig egyesülve; 's minekutána sok viszontagság közt, egymástól hosszú időre elszakasztva tartattak...” Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési dokumentumok* (1832–1835), s. a. r. Völgyesi Orsolya, Universitas, Budapest, 2011 (*Kölcsey Ferenc Minden Munkái*), 440.

²⁷ Erről lásd Szörényi László: „...ha magyar szóból a tót kimaradna”: Rohonyi György Dugonics- és magyarellenos gúnyversének művelődéstörténeti háttere. In Balázs Mihály – Font Zsuzsa – Keserű Gizella – Ötvös Péter (szerk.): *Művelődési törekvések a kora újkorban: Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére*. Szeged, 1997, József Attila Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 35.), 1997, 591–607.

²⁸ VMÖM 2. 656.

²⁹ Erről lásd VMÖM 2. 632–646. A régebbi szakirodalomból: Csekey István: *A Szózat és a nagyvilág*. Budapest, 1940, Cserépfalvi.

Vörösmarty Mihály életrajzi kronológiája

<p>1800 December 1-jén, a Fejér megyei Kápolnásnyéken (akkori nevén Pusztanyé-
ken), szegény nemesi családban meg-
születik Vörösmarty Mihály.</p> <p>1807–11 A kápolnásnyéki népiskolába jár, egy-
ütt házitánító is foglalkozik vele.</p> <p>1811–16 A székesfehérvári Ciszterci Szent István
Gimnázium diákja.</p> <p>1816–17 A pesti Piarista Gimnáziumban fejezi be
középiskolai tanulmányait.</p> <p>1817 Beiratkozik a pesti egyetemre, jogot tanul.</p> <p>1818–23 Perczel Sándor Tolna megyei földbir-
tokos három fiának – köztük Perczel
Mórnak, az 1848–1849-es forradalom
és szabadságharc honvéd tábornokának
– a nevelője Pesten, majd 1820-tól a
család Bonyhád melletti birtokán, Bör-
zsönyben.</p> <p>Beleszeret tanítványai nővérébe, Per-
czel Adélba, akit verseiben Etelkának
nevez.</p> <p>1821 <i>Ypsilon háború</i> címmel nyelvészeti bohó-
zatot ír, Révai Miklós szövelemző helyes-
írása mellett teszi le voksát.</p> <p>1822–23 Joggyakornok a Tolna megyei Görbön.</p> <p>1823–25 Pesten másodízben a Perczel fiúk nevelője.</p> <p>1824 Ügyvédi vizsgát tesz. Ingadozik az írói és
az ügyvédi pálya között, végül az elsőt
választja.</p> <p>1824 Kapcsolatba kerül a pesti irodalmi kö-
rökkel, megismerkedik Szemere Pállal,
Toldy Ferencsel, Stettner (Zádor) György-
gyel, Fábián Gáborral. Az <i>Aurora</i> című
almanach munkatársa, Kisfaludy Károly
körének tagja.</p> <p>1825 A <i>Zalán futása</i>, a nemzeti tudatot erő-
sítő honfoglalási eposz, országszerte is-
mertté teszi nevét.</p> | <p>1827 Megjelenik <i>Salamon</i> című drámája.</p> <p>1828–32 A <i>Tudományos Gyűjtemény</i>, az első ha-
vonta megjelenő magyar tudományos
folyóirat és szépirodalmi melléklete, a
<i>Koszorú</i> szerkesztője. Vörösmarty szer-
kesztősége idején a lap Széchenyi István
társadalmi reformterveinek egyik fő
népszerűsítőjévé válik, sok esetben itt
jelenik meg az első tudósítás Széchenyi
javaslatairól.</p> <p>1830 A Magyar Tudós Társaság (Magyar Tu-
dományos Akadémia) rendes tagjává
választják.</p> <p>1830 Megjelenik filozófiai mesedramája, a <i>Cson-
gor és Tünde</i>, melynek forrása Gergei
Albertnak a 16–17. század fordulóján
keletkezett <i>Árgirus históriája</i> című műve.</p> <p>1831 Megjelenik <i>A két szomszédvár</i> című ro-
mantikus elbeszélő költeménye.</p> <p>1833 <i>Szép Ilonka</i> című elbeszélő költeményé-
ben megalkotja a magyar irodalom hal-
hatatlan sorainak egyikét: „<i>Hervadása lí-
liomhullás volt: / Ártatlanság képe s bánaté.</i>”</p> <p>1833 <i>Vérnász</i> című drámájáért elsőként nyeri
el az Akadémia drámai pályadíját.</p> <p>1836 Megírja a <i>Szózatot</i>.</p> <p>1836 A Kisfaludy Társaság egyik alapító
tagja.</p> <p>1837 A Pesti Magyar (később Nemzeti) Szín-
házat az erre az alkalomra írt <i>Árpád
ébredése</i> című darabjával nyitják meg.</p> <p>1837–43 Bajza Józseffel és Toldy (Schedel) Ferenc-
cel a hetente kétszer megjelenő irodalmi
lap, az <i>Athenaeum</i> szerkesztője. E trium-
virátus irányítja a korabeli irodalmi éle-
tet. Petőfi Sándor első nyomtatásban
megjelent verse, <i>A borozó</i>, 1842-ben az
<i>Athenaeumban</i> látott napvilágot.</p> |
|---|--|

- A politikai küzdelmekben Széchenyi híve, de a *Kelet népe* vitájában Kossuth mellé áll.
- 1838 *Marót bán* című drámájában végleg elszakad a német drámától, és a francia romantikus dráma elveit érvényesíti.
- 1839 Elkészül első Shakespeare-fordítása, a *Julius Caesar*.
- 1842 A Nemzeti Kör elnökeként támogatja a költői pályáján induló Petőfi Sándort.
- 1843 Feleségül veszi a nála 26 évvel fiatalabb Csajághy Laurát. Öt gyermekük születik: Béla, Ilona, Erzsébet, Mihály és Irma. A két legkisebb nem érte meg a felnőtt-kort.
- A Laurához írott versei közül kiemelkedik *A merengőhöz* és a romantikus képalkotás remeke, az *Ábránd*.
- 1843 Deák Ferenc társaságában Erdélyben meglátogatja Wesselényi Miklóst.
- 1844 A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára megnyitása alkalmából megírja nagy gondolati költeményét, a *Gondolatok a könyvtárban*, amelynek számos sora szállóigévé válik: „*Mi dolgunk a világon? küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért.*”; „*Ez jó multság, férfi munka volt!*”
- 1846 *Az emberek* című verse keserű számvetés az emberiség történelmével, az emberi természettel: „*Az emberfaj sárkányfog-vetemény: / Nincsen remény! nincsen remény!*”

1848 A március 15-i eseményeket *Szabad sajtó* című versével üdvözli. A Bács-Bodrog megye almási kerületében az első népképviseleti országgyűlés tagjává választják. A szabadságharcot költeménnyel (*Harcidal*) és cikkeivel szolgálja. A kormányt elkíséri Debrecenbe, Szegedre és Aradra. A Habsburg-ház trónfosztása után Kossuth a kegyelmi törvényszék bírójává nevezi ki.

1849 A világosi fegyverletétel (augusztus 13.) után Bajza Józseffel együtt bujkál. Év elején feladja magát, nyáron kegyelmet kap. Családjával Csépen, Barackán és Nyéken él anyagi gondok között, betegeskedve, lelkileg összetörve. Dinynyét és dohányt termeszt.

1850 *Előszó* című versében kozmikus, romantikus képekben festi meg a forradalmat megelőző várakozás és tragikus bukás hangulatát.

1854 Elkészül második Shakespeare-fordítása, a *Lear király*. Megírja utolsó befejezett költeményét, *A vén cigányt*, amelynek romantikus, látomásos képeiben az emberi történelem értelmén, célján, jövőjén elmélkedik.

1855 November 19-én Pesten meghal. Koporsóját több mint húszezer ember kíséri a Kerepesi úti temetőbe, temetése az önkényuralom elleni néma tömegtüntetéssé, a nemzeti összetartozás ünnepévé válik.

Vörösmarty Mihály egyetlen fényképe
Fénykép üvegezett fakeretben, 255×225 mm
Tiedge János felvétele, 1854 áprilisa előtt

Tartalom

A Szózat első megjelenése az *Aurora. Hazai Almanach*ban (1837) –
a 375–377. lapok reprintje / 3

A Szózat első kéziratának hasonmása / 6

Babus Antal: *A Szózat* kéziratának története / 12

Szilágyi Márton: *A Szózat* eszmei előzményei / 17

Vörösmarty Mihály életrajzi kronológiája / 22

Válogatta és összeállította:

Babus Antal

Szerkesztette:

Bogdanov Edit

Reprodukciók:

Barabás Miklós: Vörösmarty Mihály arcképe, 1836

Olaj, vászon 76×61,3 cm

Szelényi Károly felvétele

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 91

Vörösmarty Mihály egyetlen fényképe, 1854 áprilisa előtt

Fénykép üvegezett fakeretben, 255×225 mm

Tiedge János felvétele

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár. Tárgyak 74.

A borítót tervezte:

Csorba Vera

ISBN 978-963-09-8647-2

Minden jog fenntartva

© Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 2016

© Kossuth Kiadó 2016

Felelős kiadó Kocsis András Sándor,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
és Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója
Kiadási igazgató Szuba Jolanta

Műszaki vezető Papp Miklós
Nyomdai előkészítés Veres Ildikó
Képkidolgozás GMN-Color Digital Kft.

A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászat több mint
négy évszázados hagyományait őrző Alföldi Nyomda Zrt. munkája
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

